

نتایج اجرای طرح آمارگیری سنجش بهره وری واحدهای صنفی و بازرگانی

مهدی فتح اله، رییس موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

گسترش صنعت

طرح آمارگیری از واحدهای صنفی و بازرگانی با هدف سنجش و تحلیل شاخصهای بهره وری و ایجاد آمارهای لازم برای تدوین برنامه جامع بهبود بهره وری بخش بازرگانی (موضوع ماده ۷۹ قانون برنامه پنجم توسعه) و ارزیابی برنامه های عملیاتی بهبود بهره وری در برنامه پنجم توسعه طراحی و اجراء شد. این طرح که نخستین طرح آمارگیری تخصصی اندازه گیری شاخصهای بهره وری در کشور است، در زمستان ۱۳۸۹ در شورای عالی آمار تصویب و مقرر شد با دوره تناوب یک ساله اجرا شود. در اولین سال اجرای آن (در سال ۱۳۹۰)، اطلاعات عملکردی سال ۱۳۸۸ واحدهای صنفی و بازرگانی فعال واقع در مناطق شهری جمع آوری شد که نتایج کلی آن توسط مرکز آمار ایران تایید شده است. جامعه آماری طرح شامل واحدهای صنفی دارای مجوز، فروشگاه های زنجیره ای، تعاونی های مصرف، شرکتهای پخش کالا و شرکتهای صادرات و واردات می باشد. در سال ۱۳۸۸ حدود ۱/۲ میلیون واحد صنفی و بازرگانی فعال در مناطق شهری وجود داشته که از بین آنها حدود ۱۰۵ هزار نمونه انتخاب و برای حدود ۹۷ هزار واحد پرسشنامه تکمیل شده است.

این طرح آمارگیری که به عنوان یکی از بزرگترین طرح های نمونه گیری کارگاهی کشور محسوب می شود سبب شده کل ارزش افزوده ایجاد شده در کارگاه های صنفی و بازرگانی کشور در سال ۱۳۸۸ که حدود ۱۶۱۳۹۳ میلیارد ریال بود ۸۰/۳ درصد آن متعلق به واحدهای صنفی شود. در ضمن، ۱۱/۱ درصد کل ارزش افزوده به شرکتهای صادرات و واردات، ۵/۵ درصد به شرکتهای پخش کالا، ۲/۷ درصد به تعاونی های مصرف و ۰/۴ درصد به فروشگاه های زنجیره ای تعلق داشته است.

همچنین با اجرای این طرح مقیاس تولید در فروشگاه های زنجیره ای به نسبت تعاونی های مصرف و خرده فروشی سنتی افزایش یافته است. بطوریکه متوسط تعداد شاغلان به ازای هر کارگاه حدود ۲ نفر و بیشترین آن با ۲۱/۸ نفر به فروشگاه های زنجیره ای و کمترین آن با ۱/۵ نفر به صنف تعمیر کالاهای شخصی و خانگی تعلق دارد. در ضمن، متوسط تعداد شاغلان به ازای هر کارگاه در خرده فروشی های سنتی ۱/۶ نفر و در تعاونی های مصرف ۵/۷ نفر است. بنابراین، مقیاس تولید در فروشگاه های زنجیره ای نسبت به تعاونی های مصرف و خرده فروشی های سنتی به مراتب بیشتر است.

در سال ۱۳۸۸، متوسط ارزش افزوده ایجاد شده به ازای هر کارگاه ۱۶۹ میلیون ریال بود و بیشترین آن با حدود ۲۶۳۸ میلیون ریال به شرکت های صادرات و واردات و کمترین آن با حدود ۷۰ میلیون ریال به صنف تولید منسوجات، پوشاک، کفش، دباغی و عمل آوردن چرم اختصاص داشته است. بنابراین، توسعه شرکتهای صادرات و واردات می تواند در افزایش ارزش افزوده کل بخش بازرگانی نقش مهمی داشته باشد.

نتایج نخستین طرح آمارگیری تخصصی سنجش بهره وری واحدهای صنفی و بازرگانی نشان می دهد که میزان بهره وری که از تقسیم ارزش ستانده به تعداد نفر ساعت کار شاغلان بدست می آید در کل فعالیتهای صنفی و بازرگانی، حدود ۴۸/۶ هزار ریال به ازای هر نفر ساعت کار شاغلان بوده است، یعنی بطور متوسط به ازای هر یک نفر ساعت کار شاغلان طی سال ۱۳۸۸، حدود ۴۸/۶ هزار ریال کالا یا خدمت تولید شده است. بیشترین بهره وری نیروی کار با حدود ۲۶۸/۸ هزار ریال به شرکتهای صادرات و واردات و کمترین آن با ۲۰/۳ هزار ریال به صنف سایر فعالیتهای کسب و کار تعلق دارد. نکته دیگر آن که بهره وری نیروی کار در تعاونی های مصرف حدود ۱۰۱/۲ هزار ریال، در فروشگاه های زنجیره ای ۵۸/۷ هزار ریال و در خرده فروشی های سنتی ۳۷/۸ هزار ریال است. بر این اساس، بالاترین بهره وری نیروی کار به تعاونی های مصرف تعلق دارد.

در زمینه بهره وری سرمایه ای باید گفت که این رقم از تقسیم ارزش ستانده به ارزش خدمات سرمایه (اجاره سرمایه) بدست می آید. گزارش ها نشان می دهد که در سطح کل فعالیتهای صنفی و بازرگانی، بهره وری سرمایه حدود ۸/۹ بوده است، یعنی بطور متوسط به ازای هر ریال ارزش اجاره سرمایه طی سال ۱۳۸۸، حدود ۹ ریال ارزش ستانده ایجاد شده است. بالاترین بهره وری سرمایه با ۴۷/۳ به شرکتهای صادرات و واردات و کمترین آن با ۳/۲ به صنف تولید مواد غذایی و آشامیدنی تعلق دارد. بنابراین، شرکتهای صادرات و واردات در استفاده از نیروی کار و سرمایه از بهره وری بالاتری نسبت به سایر فعالیتهای صنفی و بازرگانی برخوردارند.

اجرای طرح آمارگیری تخصصی سنجش بهره وری واحدهای صنفی و بازرگانی بر بهره وری مصارف واسطه ای نیز تاثیر مثبتی گذاشته است بطوریکه بهره وری مصارف واسطه که از تقسیم ارزش ستانده بر ارزش مصارف واسطه بدست می آید در سال ۱۳۸۸ حدود ۳ بوده است، یعنی بطور متوسط به ازای هر ریال ارزش مصارف واسطه حدود ۳ ریال تولید انجام شده است. بالاترین بهره وری

مصارف واسطه با ۵/۸ به صنف خدمات املاک و مستغلات و کمترین آن با ۱/۷ به صنف تولید مبلمان تعلق دارد. تفاوت های زیاد در بهره وری مصارف واسطه به این موضوع ارتباط دارد که برخی از فعالیتها تولیدی بوده و به مواد اولیه نیاز دارند(مانند صنوف تولیدی بخش صنعت) و برخی از فعالیتها بدلیل ماهیت خدماتی آنها نیاز به مواد اولیه ندارند و سایر مصارف واسطه آنها نیز کم است(مانند صنف خدمات املاک و مستغلات).

با توجه به اینکه یکی از اقلام مصارف واسطه انرژی مصرفی است. بهره وری انرژی که از تقسیم ارزش ستانده بر ارزش انرژی مصرفی بدست می آید در سال ۱۳۸۸ حدود ۶۸/۶ بوده است، یعنی بطور متوسط به ازای هر ریال ارزش انرژی مصرفی حدود ۶۸/۶ ریال کالا و خدمت تولید انجام شده است. گفتنی است، انرژی مصرفی بخش کوچکی از ارزش مصارف واسطه را تشکیل می دهد بطوریکه در سال ۱۳۸۸، سهم انرژی در مصارف واسطه حدود ۴/۸ درصد بوده است. بنابراین انتظار می رود اجرای طرح هدفمند سازی یارانه ها، سهم انرژی در مصارف واسطه افزایش و بدنبال آن بهره وری انرژی نیز افزایش یابد. بالاترین بهره وری انرژی با ۲۷۵/۷ به شرکتهای صادرات و واردات و کمترین آن با ۲۲/۹ به صنف شستشو و خشکشویی تعلق دارد. پایین بودن بهره وری انرژی در صنف خشکشویی بدلیل ماهیت انرژی بر بودن فعالیتهای خشکشویی و قدیمی بودن ماشین آلات و تجهیزات آنها است. از طریق تعامل با بخش صنعت می توان تجهیزات کمتر انرژی بر را تولید کرد و بوسیله پرداخت تسهیلات بانکی یارانه ای از محل منابع طرح هدفمند سازی یارانه ها، می توان انگیزه لازم برای نوسازی تکنولوژیکی تجهیزات صنف خشکشویی و نظیر آن را فراهم نمود. بنابراین، از نتایج این طرح می توان برای اولویت بندی صنوف انرژی بر برای دریافت تسهیلات بانکی از محل منابع طرح هدفمند سازی یارانه ها استفاده و از اتلاف منابع مالی جلوگیری کرد.

در زمینه بهره وری سایر اقلام واسطه باید ادغان داشت که این شاخص از تقسیم ارزش ستانده بر ارزش سایر اقلام مصارف واسطه بدست می آید. متوسط بهره وری سایر مصارف واسطه حدود ۳/۵ است که بالاترین آن با ۱۲/۷ به صنف خدمات املاک و مستغلات و پایین ترین آن با ۱/۸ به صنف تولید مبلمان تعلق دارد. شواهد آماری نشانگر آن است که صنف تولید مبلمان در استفاده از مصارف واسطه نابهینه عمل می کند و باید راههای کاهش هزینه های زائد(از جمله ضایعات) را در این صنف شناسایی کرد.

همچنین بهره وری کل عوامل که از تقسیم ارزش ستانده بر میانگین وزنی هزینه های نیروی کار، سرمایه و مصارف واسطه بدست می آید، بیانگر آن است که به ازای هر ریال منابع استفاده شده، چقدر تولید انجام شده است. در واقع، این شاخص برآیندی از بهره وری کار، سرمایه و مصارف واسطه است و عملکرد کلی هر بخش را در استفاده بهینه از منابع نشان می دهد. بطوریکه در سال ۱۳۸۸ به ازای هر ریال منابع استفاده شده، حدود ۳/۸ ریال کالا و خدمت تولید شده است. بالاترین بهره وری با حدود ۶/۶ به شرکتهای پخش کالا و شرکتهای صادرات و واردات و کمترین آن با ۲/۲ به صنف تولید فلزات اساسی تعلق دارد. بنابراین، شرکتهای پخش کالا و شرکتهای صادرات و واردات در استفاده بهینه از منابع در مقایسه با سایر فعالیتهای صنفی و بازرگانی موفقتر بوده اند. اتخاذ سیاستهایی که به گسترش این نوع شرکتهای منجر شود می تواند به ارتقای بهره وری بخش بازرگانی کمک زیادی بکند.

امید است با اجرای طرح آمارگیری در طول سالهای برنامه پنجم توسعه، شاهد ایجاد زیرساخت آماری مناسب برای اندازه گیری و تحلیل شاخص های بهره وری در حوزه فعالیتهای صنفی و بازرگانی در کشور باشیم.

گفتنی است، در برنامه پنجم توسعه مقرر شده است ارزش افزوده بخش بازرگانی، رستوران و هتلداری به قیمت ثابت بطور متوسط سالانه ۸/۴ درصد و بهره وری کل عوامل ۲/۷ درصد ارتقاء یابد و سهم بهره وری کل عوامل در تامین رشد ارزش افزوده به ۳۱/۴ درصد برسد. بر اساس محاسبات بعمل آمده توسط مرکز مطالعات بهبود بهره وری بازرگانی، متوسط منافع سالانه حاصل از ارتقاء بهره وری در بخش بازرگانی به قیمت ثابت ۱۳۸۹ حدود ۱۴۲۷۹ میلیارد ریال می باشد. گفتنی است، بودجه لازم برای اجرای طرح آمارگیری سنجش بهره وری و اجرای برنامه های عملیاتی بهبود بهره وری در مقایسه با منافع حاصل از ارتقای بهره وری ناچیز است. بعبارت دیگر، اختصاص بودجه در این زمینه دارای توجیه اقتصادی زیادی است. افزون بر این، تولید آمارهای بهره وری به ارزیابی سیاستها و بازرگری آنها و جلوگیری در هدر رفتن منابع کمک زیادی می کند. بعبارت دیگر، بدون داشتن آمارهای بهره وری نمی توان در مورد کارایی و اثر بخشی سیاستها و منابع هزینه شده اظهار نظر علمی کرد.